

Мр Никола Цветковић

**Прилог Сергија Димитријевића
археолошким истраживањима
лесковачког краја**

(Сепарат из Лесковачког зборника XV, 1975.)

Прилог Сергија Димитријевића археолошким истраживања лесковачког краја

Студијско-стваралачка интересовања др Сергија Димитријевића су веома обухватна и разноврсна и задиру у различите сфере и подручја научног рада. Он је свестран и продуктиван научни радник који је дао вредне прилоге у више посебних и различитих научних дисциплина. Велики део његовог стваралаштва односи се на проблеме српске средњовековне нумизматике, као и на питања савремене привредне и политичке историје, и локалне историографије.

Овом приликом осврнућемо се на Сергијев прилог археолошким истраживањима и изучавањима, будући да је та страна његовог стваралачког активизма врло мало позната. При том обратићемо најпре пажњу његовој младачкој археолошкој збирци и одјеку који је она имала у штампи и јавности тога времена; потом, указаћемо на нека његова археолошка открића (Копашница, словенско налазиште на Хисару). Посебно место у овом разматрању даћемо његовом студијском чланку „Хисар код Лесковца“, као и поменима његовог рада у археолошкој литератури.

Археолошка истраживања и збирка С. Димитријевића

Још као ђак нижих разреда Гимназије Сергије Димитријевић је почео да се интересује за археолошка истраживања и ископавања¹⁾. То интересовање га није напустило ни касније. Он је скоро непрекидно, стрпљиво и марљиво радио на прикупљању археолошког и другог материјала за научно испитивање. И та рана љубав према археологији и истраживачко-колекционарском послу без сумње је била од великог

значаја у његовом каснијем формирању.

С. Димитријевић је током 1925—30. врло често обилазио значајније културно-историјске споменике, и археолошке локалитете, интересујући се за бројне историјске појединости, за позната налазишта, — откривајући при том и нова, незнана, као Копашницу. Тако на пример, више пута је посетио локалитет Градац код Злокућана или Малу Копашницу код Грделице и друга слична места. Пошто се Градац налази на терену винограда догађало се да сељаци окопавајући виноград лозу наиђу на сваковрсне поломљене керамичке предмете и делове глинених судова. Чистећи земљу од тих глинених комадића они су их обично бацали на страну. Сергије би онда обилазио та збиришта и пунио торбу тим глиненим комадићима, које је пажљиво прегледа-

¹⁾ Никола Живковић, савременик С. Димитријевића поводом одлуке Народног одбора Градске општине у Лесковцу да додели награду за пожртвован рад на прикупљању и проучавању материјала од историјске важности за Лесковац и околину, пише у „Политици“ (од 27. X 1952. године) „Сергије Димитријевић је још као ђак лесковачке гимназије почео да скупља материјал који се односи на лесковачки крај. Његов први рад о проучавању Лесковца била је археолошка студија објављена 1933. године у „Старинару“, Гласнику Српског археолошког друштва. Он је прикупио многобројни историјски, археолошки, минералшки и етнографски материјал. Ове његове збирке представљају основу садашња два музеја у Лесковцу“. При крају овог написа, као и делу сличног прилога, само објављеном у листу „Наша реч“ (1952, бр. 41) он пише „Ма да се (С. Димитријевић) дуго налазио ван Лесковца, код њега је остао интерес за наш град и крај, и он је неуморно радио на прикупљању материјала и кроз своје брошуре приказао Лесковац као знатан економски и културни центар у једном делу Јужне Србије“.

вао и одмеравао, настојећи да их споји у једну целину. Тако је дошао до неколико занимљивих археолошких појединости.

Другом приликом када је прошириван пут од Вучја ка електричној централни, негде у дубљим слојевима откопа откривена су два римска суда. Сергије се нашао на томе радилишту и успео је да за своју збирку обезбеди та два суда, од којих је један разбијен а други сасвим цео. После другог светског рата, имајући у виду њихову изузетну вредност, поклатио их је Народном музеју у Лесковцу.*

Истовремено Димитријевић је приступио и формирању библиотеке са археолошком литературом. У својој личној библиотеци поседовао је сва значајнија дела и остварења из ове области, а поготову оно што се, из периодике и научне публицистике, односило на подручје Лесковца и околине. Јер, он је током више деценија врло заинтересовано пратио и набављао све што је било вредно пажње из археолошке литературе, остварујући на тај начин и врло широк увид у ову област. Тако је, на пример, од вишетомног дела Милоја Васића „Праисторија Винче“, набавио и IV том, чак у неколико примерака, иако је овај био скоро уништен. Наиме, догодило се да се IV том поменуће књиге налазио још у Државној штампарији која је била уништена од бомбардовања, па се књига није ни појавила.*

Укажимо овде, узгред, и на допринос овог заљубљеника археологије комплетирању литературе из ове области у оквиру стручне библиотеке Музеја у Лесковцу.

Из преписке коју је С. Димитријевић водио током 1948. године са Градским музејом у Лесковцу, види се, поред осталог, да је марљиво и систематски набављао по антикварницама у Београду археолошку, историјску, етнографску и осталу научну литературу за потребе поменуће лесковачке културне установе. (Иако далеко од Лесковца, ангажован на сложеним питањима из домена привредне проблематике, он је налазио времена и могућности да посвети одређену пажњу саставу и садржају књижног фонда ове специјализоване научне библиотеке). Тако се, на пример, у писму које је упутио 1. XI 1948. године Управи градског музеја у Лесковцу, уз остало, налази и списак публикација набављених у антикварницама, на коме видно место има литература из области архе-

ологије (комплети годишта „Старинара“²⁾)

У исто време Димитријевић је препоручивао Градском народном извршном одбору коју би грађу ваљало откупити за потребе лесковачког музеја³⁾; а што је још значајније организовао је и размену литературе између Економског института Привредног савета владе ФНРЈ чији је директор и оснивач библиотеке био — и Градског музеја у Лесковцу⁴⁾. Захваљујући овој размени и сарадњи коју је имао и са Градском библиотеком, Музеј у Лесковцу је у то време добио значајну археолошку литературу. Из списка уступљене литературе специјализованој библиотеци овог Музеја очигледно је да је Димитријевић посебну пажњу поклатио археолошкој литератури. Приликом ове размене Градски музеј у Лесковцу добио је већи број примерака часописа „Старинар“ који је био орган Српског археолошког друштва, као и Васићево вишетомно дело „Преисторија Винче“, укључујући ту и врло редак IV том који смо већ напред поменули. Ова свесрдна делатност на попуњавању и обезбеђивању неопходне археолошке литературе за потребе музеја у Лесковцу представља скроман прилог стварању основа за научни прилаз овој области.

Сергије Димитријевић је и сам, као што смо напоменули, открио неке археолошке локалитете из лесковачке околине, као на пример Конопницу и словенско налазиште на Хисару. — Обратите одговарајућу пажњу налазишту Конопница.

Конопница је налазиште из млађег гвозденог доба — латена⁵⁾. На том месту, нагласимо још одмах, пронађен је геометријски стилизовани **јелен и две дечје звечке од бронзе.**

²⁾ Пре самог подужег списка у наведеном писму дословце стоји: „Да би управа музеја могла да контролише да ли су све публикације које сам одабрао у антикварницама за наш музеј уредно примљене достављам вам њихов списак“. Копија овог писма налази се у документацији аутора написа.

³⁾ Писмо упућено 21. I 1948. Налази се у личној архиви С. Димитријевића.

⁴⁾ Писмо је заведено у протокол Привредног савета владе СФРЈ — Економски институт — под бр. 280, од 1. новембра 1948. год. у Београду, а потписао га је С. Димитријевић као директор Института.

⁵⁾ Каснија истраживања су показала да је у случају овог локалитета пронађено више трагова различитих култура: римске, византијске, па све до времена Турака.

С. Димитријевић, који је врло често био на терену, обилазећи околину Лесковца, сазнао је једном приликом као гимназијалац од неких сељака да су у близини Власотинца пронађени „старински предмети“, како су мештани у томе крају углавном називали археолошке и друге предмете од историјске вредности. На вест о томе Димитријевић је одмах похитао да то сам види, провери и испита. Том приликом је ступио у контакт са једним сељаком код кога се нашао поменути стилизовани јелен и две бронзане звечке. Пошто је већ на први погледа уочио да је реч о врло значајном археолошком налазу он је пошао са њим до места где је јелен пронађен. Овај се локалитет налазио на једном огољеном ћувику који доминира долином Власине. На његовом платоу пронађени су наведени археолошки предмети. То је за Димитријевића био довољан знак да се на томе простору може пронаћи и нешто друго. Зато је почео сам да крстари овим платоом, да загледа, испитује и претражује. И на том месту је, такође, пронашао два бронзана клина. — Тако је С. Димитријевић открио налазиште Конопница.

О овоме на извештајном начину сведочи и један детаљ из М. Гарашаниновог „Каталога преисторијских налазишта“, где он после описа налаза у Конопници и поређења са сличним пронађеним фигурицама јелена из Барајева и Вранова, констатује: „Предмет се налази у Градском музеју у Лесковцу. **Податак о налазишту од С. Димитријевића** (подвукао Н. Ц.)⁶⁾ Из овога се види да је управо Димитријевић открио поменути локалитет, а то што је Гарашанин регистровао овај податак уз бројне појединости везане за друге истраживаче, у значајној и сваком археологу неопходној књизи каква је „Археолошка налазишта у Србији“ — значи и извесну његову потпунију афирмацију и посведочавање.

Осврнимо се у овом контексту на поклоне археолошког материјала и предмета које је С. Димитријевић у неколико махова учинио Музеју у Лесковцу, и то на основу расположивих записника о три велика дара.

Градском народном музеју у Лесковцу у периоду 1947—48 год. С. Димитријевић је поклатио 1871 музејска предмета.⁷⁾ Међу њима посебно место заузимају археолошки налази из Лесковца и околине. Тако на пример из

првог записника о поклону тога материјала видимо да је Одбор за стварање окружног музеја у Лесковцу примио између осталог: „Збирку преисторијских ископина са Хисара, која садржи (22) двадесет и два објекта“. У овом записнику под бројем 3 посебно се помиње: „Збирка преисторијских ископина из Градца код Злокућана која садржи (90) деведесет објеката“. (А у даљој напомени стоји да је ископавање у Градцу вршио професор Милоје Васић пре првог светског рата. Резултати ових истраживања објављени су у Гласу Српске академије наука, књ. 86.) У овој белешци уз поклон С. Димитријевић посебно истиче: „Збирка садржи новонађени и необјављени материјал. — Нарочити интерес претставља до сада не нађена орнаментика и женска статуета са грбом“ (грбава статуета). При крају овог записника под насловом „Археолошке старине“ помиње се: средњовековна мамуза, два римска украса) а у загради стоји као објашњење „брош из Епидауруса“); затим две преисторијске лампе — жртвеници; две египатске амulette и византијски споменик са грчким натписом нађен у Вучју.

Други велики поклон од 527 предмета дарован 15. јануара 1947. по записнику⁸⁾ садржи од археолошког материјала следеће појединости: „Цилиндричан бронзани предмет са шестоугаоним оквиром“ (део хипокауста из Мале Копашнице⁹⁾); „гвоздена секира“ (из старијег гвозденог доба — халштат); „суд земљани, цео“ (поменути римски суд нађен код Вучја); „гвоздени предмет у облику косира“.

⁶⁾ Милутин Гарашанин и Драга Гарашанин, **Археолошка налазишта у Србији**, Просвета, Београд, 1951, стр. 31.

⁷⁾ Записник о поклону приликом примопредаје потписао је Велимир С. Ивановић као референт за народно просвећивање ОНО-а Лесковца. Оригинал записника налази се у личној архиви С. Димитријевића, а једна копија код аутора овог написа.

⁸⁾ „Додатак записнику о поклону музејских објеката Окружном музеју у Лесковцу од стране друга Сергија Димитријевића из Лесковца“ — стоји у заглављу записника који, такође, потписује В. Ивановић као референт.

⁹⁾ То је бронзани цилиндрични стубић који личи на свећњак а представља вероватно елемент из система римског парног грејања, тзв. хипокауст. — Овај предмет је сада изложен у новој постави археолошког материјала у Народном музеју у Лесковцу.

Трећи велики поклон од 2. маја 1948. садржао је, судећи према записнику:¹⁰⁾ неолитску статуету из Кладова са урезаном орнаментиком — представа одела и накита“ (објављена од М. Гарашнина); „камени чекић са упола пробушеном ушицом, глачан, касни неолит. Нађен на десној обали Јужне Мораве у висини Печењевца; уз то, на том списку се налазе и 6 конкретизираних предмета из Градца, као и 15 статуета из Винче; затим 12 других неолитских предмета из Винче; цела бронзана звечка „биконичног облика с алком, ажурна“ из Конопнице (касније поломљена на делове). Поред тога у записнику се помиње 14 комада прстенова, 9 примерака римског новца нађеног у Лесковцу, Вучју и Копашници као и други предмети, на пример: камена секира, копља, стрелице итд. — Том приликом Димитријевић је Градском народном музеју у Лесковцу даровао у свему 70 археолошких предмета, што је веома значајно. На основу овог делимичног увида у записнике може се запазити да је Димитријевићева археолошка збирка представљала солидну основу будућег археолошког одељења овог музеја.

Додајмо на крају овог одељка да се у Димитријевићевој збирци археолошких предмета, поред осталог, налази и дршка једног религијског суда — патера, са овнујском главом. Овај предмет је пронађен на терену Мале Копашнице. Вредно је помена да је он намењен археолошкој збирци Народног музеја у Лесковцу, коме ће га Димитријевић, како смо сазнали с временом даровати.

Преглед написа о Димитријевићевој збирци

О садржају и богатству Димитријевићеве археолошке збирке сведоче и написи у дневној штампи публиковани у међуратном периоду („Правда“, „Лесковачки гласник“), као и после другог светског рата („Политика“, „Наша реч“), у којима се одређује порекло и датирају поједини налази.

У чланку под насловом „Лепа археолошка и нумизматичка збирка једног гимназисте“ („Правда“, 15. IX 1930.) Брана Митровић пише о интересности и вредности тих знаменитости што их збирка садржи. Он најпре истиче прстенове различитог облика и израде, **из римског доба са иницијалима у ониксу и карнеолу**, потом мисирски прстен са богом Корусом и прстен

са феничанским натписом, као и неколико старохришћанских прстенова. Посебну серију у тој збирци, по сведочењу Б. Митровића, представљали су поклађени римски прстенови с „примитивнијом онаментиком“ а постојали су и старински прстенови из времена од пре стотину година. Видну пажњу Брана Митровић посвећује групи предмета коју сачињавају ствари нађене у Копашници; он помиње: бронзане делове опреме и кућних ствари; оруђа; два чекића из каменог доба, нога од камена, копље, фибула, (...) и друге ствари из бронзаног доба... Нарочито је интересантан један фрагмент оруђа, по свој прилици дршка од неког мача, с овнујском главом. Међу овим стварима се налази и нага женска статуа, судећи по несиметричности у деловима — **илирска**“.

У другом напису објављеном у послератном периоду у „Политици“ (од 15. I. 1947) говори се о поклонима С. Димитријевића Народног музеју у Лесковцу. Поред минералашке збирке ту се помиње и збирка преисторијских ископина са Хисара, где је било предмета и словенског порекла (о чему је, као што ћемо видети, Сергије и студијски писао), као и налаз из Градца који је из млађег каменог доба. Уз указивање на нумизматичку и етнографску збирку посебно се истиче **византијски споменик са грчким натписом**, који је нађен у Вучју.

У напису „Поклон музеју у Лесковцу“, потписаном иницијалом „Р“ публикованом у „Нашој речи“ (од 11. I. 1947) опширно се пише о Димитријевићевој збирци преисторијских ископина са лесковачког Хисара и из Градца, која, како се ту каже: датира из латенског периода млађег гвозденог доба. И у њему се, такође, истиче да је керамички материјал, нађен на Хисару, словенског порекла, и додаје да је он послужио за утврђивање времена доласка Словена у Дубочицу. — О налазишту Градац ту се пише опширније и потпуније но другде, уз напомену да

¹⁰⁾ У заглављу овог списка дословце стоји: „Записник о поклону музејских предмета Градском народном музеју у Лесковцу од друга Сергија Димитријевића, директора Економског института Привредног савета ФНРЈ у Београду“. Овога пута записник потписује В. Ивановић као управник музеја. Занимљиво је да при крају овог записника дародавац истиче два услова који гласе: „Да поклоњени предмети остану за увек у Лесковцу и да се не уступају никаквој установи ван Лесковца; да ови предмети носе ознаку да воде порекло из збирке Сергије Димитријевића“.

је то у науци познат преисторијски локалитет. А затим се подвлачи да збирка С. Димитријевића садржи многе орнаменте на које професор Васић није наишао“ и констатује да ново прикупљени материјал знатно проширује познавање културне прошлости нашега краја.

У краћем допису о оснивању окружног музеја у Лесковцу објављеном у послератној „Политици“ (15. I. 1947) понављају се већ наведене појединости о археолошкој збирци, о поменутих локалитетима, само у знатно сажетијем виду. После отварања Градског музеја, Сергије Димитријевић је учинио нов поклон овој установи, како пише „Наша реч“ (18. мај, 1948). Поклон се састојао из богате археолошке збирке „у којој се нарочито истичу предмети из млађег каменог доба (неолит)“. Посебну вредност, према овој информацији, представљали су неолитски идоли, „од којих 17 потичу из Винче код Београда, а осамнаести примерак, нађен је у Кладову, спада међу најређе и најлепше музејске предмете ове врсте“. Даље се у тексту набраја шта је све Димитријевић поново даривао Градском музеју: 17 комада алатки и оруђа, два читава преисторијска суда, четири жртвеника, 14 старинских прстенова, две римске играчке, и други значајан историјски материјал. На крају информације се истиче да међу 81 поклоњеног музејског предмета „особити значај преставаљају 18 предмета нађених у околини Лесковца, који су драгоцени материјал за проучавање археологије нашега краја“.

Крајем исте 1948. године у напису „Драгоцен збирка Градског музеја“, објављеном у „Билтену“ Среског синдикалног већа у Лесковцу (29. XI. 1948), поред заслуга и доприноса С. Димитријевића акцији за отварање музеја, указује се и на богату археолошку збирку која садржи предмете нађене у Стубли, Градцу, Хисару, Копашници и другим археолошким налазиштима овога краја, па се дословце каже: „најзначајнији објекат у овој дворици је свакако идол из Кладова (из колекције С. Димитријевића), који после идола из Кличевца нестао у Првом светском рату, преставаља значајну вредност наше земље“.

Као што смо из наведених и других написа могли запазити С. Димитријевић је одиграо веома крупну улогу у заснивању Градског музеја у Лесковцу¹¹⁾, не само поклањањем 1871 музејска предмета¹²⁾, већ и непосредном ак-

тивношћу као члан Одбора за отварање Музеја, у пропагирању овог значајног културног подухвата и афирмисању историјске прошлости лесковачког краја, кроз предавања, стручне реферате, усмена излагања и многобројне студијске текстове. — Обратимо пажњу Димитријевићевим предавањима и рефератима значајним за његова археолошка изучавања Лесковца и околине.

Почетком 1947. године, у оквиру рада Народног универзитета у Лесковцу С. Димитријевић је одржао предавање „О испитивању прошлости Лесковца и околине“. Из написа који је тим поводом објавио А (ристомен) Ристић („Наша реч“, 25. I. 1947) може се видети да је циљ предавања, поред осталог, био да укаже на значај и важност прикупљања историјског материјала и да аргументованим излагањем побуди код слушалаца живо интересовање за прикупљање грађе и проучавање културне прошлости Лесковца, Димитријевић је том приликом, после казивања о Илији Стрељи, средњовековној Дубочици и Николи Скобаљићу, између осталог, описао **дарданско насеље (Градац)**, које се налази на десној обали Мораве, у близини Јашуње. Потом, он је посебну пажњу посветио **римском насељу код Мале Копашнице** и његовом спаљивању од стране германских племена која су туда прошла. А.Ристић овде скреће пажњу на предавачеву вештину да пластично прикаже како је захваљујући мртвим предметима нађеним код Копашнице оживела историјска прошлост и како се дошло

¹¹⁾ Занимљиво је напоменути да Веља Ивановић, директор Градског народног музеја у Лесковцу у неколико махова пише о доприносу С. Димитријевића у заснивању музеја. На једном месту он каже: „Збирка Сергија Димитријевића представља основу нашег музеја“ („Наша реч“, 23. VII 1949).

Другом приликом Ивановић пишући о отварању музеја у Лесковцу истиче да „највећа заслуга, свакако, припада Сергију Димитријевићу, директору Економског института, који се још и раније интересовао врло много за културно историјски развој Лесковца и његове околине, те је имао у својој приватној колекцији велики број драгоцених предмета које је уступио одбору за музеј“. У наставку овог текста објављеног у часопису „Музеји“ (1949, бр. 2, стр. 160) он тврди: „захваљујући тој богатој збирци, која чини највећу вредност овог музеја, одбор је могао тако брзо да оснује и отвори музеј и прикаже га широким народним слојевима“.

¹²⁾ Овде је урачунат сваки музејски предмет појединачно за разлику од групног записничког приказивања. У књизи инвентара унето је око 200 предмета.

до научног сазнања да је ово насеље у истини спаљено.

Исто тако Димитријевић се позабавио — пише даље А. Ристић — **римским градским насељем у лесковачкој околини** и изнео претпоставку да се то градско насеље звало **Венденис** по имену дарданске богиње љубави, плодности и материнства Венде чију је статуу предавач нашао у Градцу¹³.

Другом приликом, пошто је будућем музеју учинио „највећи прилог“ и поклонио своје „историјско-археолошке и етнографске збирке“, како поново пише А. Ристић, Димитријевић је говорио на састанку културних радника и представника масовних организација града (поводом акције за оснивање музеја), о значају музеја и важнијим моментима из културне прошлости града и околине. Он је при том указао на постојање обиља музејског материјала „и нагласио да је наш крај врло интересантан за проучавање (нова археолошка открића (...) у Јабланици, рудно богатство, сељачке буне, раднички покрет)“.

А потом, 2. маја 1948. године, на свечаној академији поводом отварања Градског народног музеја поднео је реферат „О прошлости нашега града и краја“. У том реферату, он је према писању локалног листа „Наша реч“ (8. V. 1948), говорио о раном насељавању околине Лесковца, почев од времена његових првих историји познатих становника Дарданаца, па преко римског и византијског периода до доласка Словена. Са доласком Римљана по његовом ондашњем казивању, ничу и већа насеља, као Шишава, Конопница, код Мале Копашнице и Вучја. „Утврђено је да је у Малој Копашници био водовод и нека врста парног грејања, што је доказ високе културе становништва овога краја почетком наше ере“. Уз то, он је говорио тада о Царичином граду из византијског периода о мермерним стубовима, мозаицима и куполама, као једном од ретких историјских споменика. А задржао се и на раној појави Лесковца, који је почетком XIV века већ био град.

ХИСАР КОД ЛЕСКОВЦА

Пре него што пређемо на помињање и присуство С. Димитријевића у студијској археолошкој литератури, осврнимо се на његово мало познати чланак из ове области, објављен под насловом „Хисар код Лесковца“.

Још на почетку студијског рада Сергије Димитријевић се одважно и смело ухватио у коштац са крупним и озбиљним темама. Његов први објављени рад „Хисар код Лесковца“, штампан је у „Старинару“, (серија III, књ. VIII—IX, 1934, стр. 311—313¹³) и већ тиме што је објављен у једном еминентном часопису органу Српског археолошког друштва, посведочене су на известан начин и неке његове вредности. У то време, по први пут у нашој средини, један млад човек прихвата се ове сложене и деликатне теме, и значајки умешно, чак студиозно, у облику једног чланка, разрађује све оно што стоји у непосредној вези са Хисаром. Не би било претерано рећи да је Димитријевић у ствари био први мештанин археолог — студијца.

Он најпре, на самом почетку, даје опис Хисара: његово положај, надморску висину и остале географске карактеристике; а затим тумачи реч Хисар чије турско порекло означава некадашњу тврђаву, град, што се могло утврдити по траговима зидина и по рову који одваја плато са стране Лесковца. И ту бележи једну значајну појединост: „Испитујући и скупљајући остатке на лицу места, као и поједине предмете до сада нађене — пише Сергије Димитријевић — утврдили смо да је Хисар у току неколико историјских периода био обиталан и служио као утврђење“.

Потом аутор набраја предмете и остатке нађене на Хисару и тиме поткрепљује своју тезу да је на Хисару некада било утврђење. По њему, још је негде у преисторијском периоду, судећи по остацима посућа, на овом терену било људско насеље. Узгред, он ту уопштено напомиње да Лесковачка котлина располаже са доста преисторијских локалитета и овоме додаје одговарајуће податке које је пронашао и утврдио проф М. Васић. Од целивотијих предмета нађених на Хисару он помиње камену секиру и фрагмент једне фигуре. Судећи по положају, остатку рова као и по нађеним предметима он констатује да: „Ово насеље спада у земљана утврђења...“

Ближе одређујући временски период настанка овог налазишта, и етнолошку припадност некадашњих становника овог утврђења, он каже: „О томе који је народ ту био немамо података али се може са знатном сигурношћу тврдити, да су то Дардани, јер по пода-

¹³) Овај текст је без слика прештампан у недељним новинама, 30. V 1935.

цима које нам даје Прокопије, овај крај се налази доста далеко у унутрашњости од могућих граница Дарданије.“

Испитујући даље, хронолошки, историјат Хисара он се сасвим кратко задржава на његовом римском периоду, јер из тог времена, онда када је чланак писан, није било значајнијих података, који би нешто више могли да кажу и посведоче. Док је из Византијске епохе, по његовим речима, остало више видних белега: цигле са извесним карактеристикама нађеним на платоу; један орнамент чију слику аутор и доноси; онда, још пре првог светског рата ископан је велики земљани суд, чији је један фрагмент нашао Димитријевић испитујући плато Хисара; и најзад „златни солиди Јустинијана и Јустина а исто комад плоче са натписом и део стуба“.

Испитујући састав зидова, материјал од кога су грађени (у материјал С. Димитријевић убраја и фрагмент плоче и стуба), ширину зидова, он закључује да је утврђење грађено на брзину. „Услед тих знакова журбе, а и по томе да подаци који одређују време почињу од Јустинијана, можемо рећи, да овај град спада у градове које је Јустинијан подигао за одбрану од Варвара 558 год.“ Ово документује и подацима које је оставио Прокопије. Материјал од кога су били изграђени зидови идентичан је са материјалом којим су поправљани: Виминацијум, Сердике и неки други градови које помиње Прокопије.

Сергије Димитријевић даље обрађује више фрагмената керамике, који откривају постојање треће, можда понајинтересантније старо-српске периоде. И ту он набраја где још има сличних локалитета, а онда прелази на одређење времена кад су Словени заузели и населили овај крај: „Заузимање овог краја од стране Словена није могло да буде пре 602—623 год. кад је заузета Софија и Ниш.“ (Овде се он, такође, ослања на податке из претходно поменутог чланка М. Васића из „Старинара“, серија II, год. I, св. I.)

У том контексту Сергије Димитријевић даје детаљнији опис свих расположивих примерака керамике, уз напомену да је посуђе рађено на вилу, и тумачења начина на који је израђена орнаментика уколико је има: и ту он прилаже снимке примерака о којима говори. Идући од примера до примера Димитријевић указује на уочљиве особености сваког појединачно.

У закључку анализе фрагмената керамике он каже: „Све ове одлике: глазура, таласаста линија, бела превлака, руб засечен косим браздама и чешљасти орнамент, што се све понавља на многобројним примерцима, карактеристикама су за старосрпску керамику“. (Овим упитавањем он указује на значај нађених примерака ископина. Све ове ове додаје и податак који сведочи о постојању ове културе. Реч је, наиме, о гробници коју је нашао лешковачко бачко историјско друштво „у тој гробници нису нађени никакви предмети, али су зато костури (којих је било 2) били окренути главом на запад“). Ради употпуњавања материјала о овом питању он бележи да је пре првог светског рата проф. М. Васић на Хисару нашао сличне озидане гробнице. О томе како се и на који начин дошло до помињаних фрагмената и где би примарна лежишта могла да буду, на којој дубини, говори у наставку овог чланка.

Крај чланка је у знаку жаљења због малог броја оваквих локалитета и непостојања систематског испитивања на терену Хисара, које би допринело не само расветљавању многих тајни, већ би се једино тако могло доћи до нужних података и материјала за изучавање у овој области. И зато он позива да се приступи пажљивијим и обухватнијим ископавањима како би се пружила могућност за изучавање онима који за такав рад буду заинтересовани. Јер како Димитријевић каже: „Услед ограниченог броја оваквих локалитета и одсуства материјала из те периоде, сем онога што је професор М. Васић приказао у „Старинару“, (серија III год. I св. бр. I), ископавања на Хисару била би од особите вредности.“ Међутим, иако данас се ништа није учинило у овом смислу, а колико је времена протекло од првих налаза и овог чланка. Већ би крајње време било да се на овом плану богађења материјала и грађе за научни рад о Лешковцу — учини нешто више.

Пре овог написана С. Димитријевића овој проблематици поклањана је незнатна пажња. Мали је број оних који су се заинтересовали за старословенска истраживања. Професор М. Васић је, како се из цитата може видети, први код нас приказао у „Старинару“ извесне налазе и локалитете тог периода.

При изради овог чланка С. Димитријевић се најпре служио новонађеним материјалом, а поред тога обилно је користио податке и одговарајућу гра-

бу из „Старинара“. („Старинар“ серија II, год. III, св. 2; „Старинар“ серија III, год V; „Старинар“ серија II, год. I, св. I). И ту се није задржавао само и искључиво на теми Хисар код Лесковца, већ је узгред, доводећи у везу са овим проблемом и нека друга питања од ширег значаја — и њих анализирао и тумачио. Поред тога, он је на овај начин регистровао скоро све археолошке налазе из овог краја, што се односе на Хисар и његову околину. За све оно где није имао одговарајућу грађу, он је дао сасвим реалне и логичне хипотезе које могу бити прихватљиве.

ПРИСУСТВО И ПОМЕН С. ДИМИТРИЈЕВИЋА У СТУДИЈСКОЈ АРХЕОЛОШКОЈ ЛИТЕРАТУРИ

Прикупљајући предмете за своју археолошку збирку Сергије Димитријевић је још као гимназијалац успоставио сарадњу и контакте са нашим најзначајнијим стручњацима за археологију: са М. Васићем, М. Грбићем, Н. Вулићем, В. Петковићем, Ј. Петровићем, и другима. Он је уз помоћ М. Васића, са којим је плодотворно сарађивао, објавио у „Старинару“ поменути чланак „Хисар код Лесковца“. Познати стручњак за античку историју Никола Вулић је пак у свом чувеном делу „Антички споменици наше земље“ објавио значајан археолошки натпис нађен између Вучја и Мирошевца, кога је узео из Димитријевићеве збирке — истичући то при публиковању.

У неколико махова слично је поступио и М. Гарашанин са археолошким материјалом из његове збирке. Гарашанин је после другог светског рата указао на одређене налазе из Конопнице које је студијски обрадио, наводећи Димитријевића као извор. Уз то, он је фотографију статуете јелена, кога је Димитријевић нашао у Конопници унео у свој чланак „Два нова налазишта бронзаног доба из Јужног Поморавља“.¹⁴⁾ Једну другу преисторијску статуету, такође из Димитријевићеве збирке, објавио је Гарашанин у чланку „Преисторијска статуета из Кладова“.¹⁵⁾ У књизи „Археолошка налазишта у Србији“ Драге и Милутина Гарешанина¹⁶⁾ на више од десетак места помиње се Димитријевићево ангажовање на овом пољу.

Погледајмо како се и на који начин помиње С. Димитријевић у наведеним написима.

Правећи у првом делу поменуће књиге „Каталог преисторијских налазишта“ Милутин и Драга Гарашанин посебно обрађују лесковачки срез са археолошког становишта. И ту, скоро уз сваки локалитет они помињу улогу и допринос Сергија Димитријевића овој области. У једном одељку написа који се односи на Градац код Злокучана они после концизне обраде овог значајног локалитета скрећу пажњу на Билер. Ту напомињу да се овај локалитет, према Васићу, налази испод самог Градца, о коме није дао ближе податке. Сматрајући значајним саопштење С. Димитријевића, они на основу његових речи закључују: „да материјал са овог налазишта одговара ономе са Градца“.¹⁷⁾

Осврћући се на преисторијски период Хисара код Лесковца поменути аутори овим речима указују на Димитријевићево становиште изложено у већ напред разматраном чланку из „Старинара“.

Бележећи неколико основних података о Малој Копашници аутори имају у виду и Димитријевићево мишљење заједно са Васићевим и Фјуксовим. Наиме, они помињу тумуле и истичу да су по Фјуксу, тумули наводно уништени при грабењу пута, супротстављајући овоме мишљење С. Димитријевића који „тврди да их и данас има“¹⁸⁾.

Када је реч о Ораовици и Печењевцу они се у својим опаскама у свему ослањају на С. Димитријевића. „Ораовица, — по саопштењу С. Димитријевића налазе се овде неиспитани тумули. Податак од С. Димитријевића“.¹⁹⁾ Печењевце ту такође помињу искључиво на основу Димитријевићевог налаза каменог чекића млађег (витинског) типа, „који је С. Димитријевић нашао на десној обали Мораве код Печењевца“.²⁰⁾

Напомињемо да је и М. Гарашанин својевремено вршио одређена истраживања код Печењевца.

У оквиру другог дела књиге „Каталога античких налазишта“, у одељку где приказују лесковачки срез, аутори помињу и наводе име С. Димитријеви-

¹⁴⁾ Археолошки весник, VI/2, Лубљана, 1955, стр. 2/4.

¹⁵⁾ Музеј, бр. 7, стр. 37.

¹⁶⁾ Споменик СКА, LXXV, стр. 50.

¹⁷⁾ М. Гарашанин и Д. Гарашанин, Археолошка налазишта у Србији, Просвета, Београд, 1951, стр. 42.

¹⁸⁾ Ибид; стр. 43.

¹⁹⁾ Ибид; стр. 43.

²⁰⁾ Ибид; стр. 43.

ћа на више места. Они после указивања на Каницово и Васићево мишљење о Хисару, у једном делу износе опаску о линији старих бедема који прате ивицу платоа, што је донекле слично Димитријевићевом становишту. Констатујући да се на површини налази обиље фрагмената опеке они пишу: „У приватној збирци Сергија Димитријевића налази се већи суд са једном дршком, који се према фотографији у Градском музеју у Лесковцу може уврстити у материјал римског доба“. — У наставку, говорећи о Димитријевићевој збирци, напомињу да се у њој налазио и један новац Фаустинин, што је нађен негде у Лесковцу који је предат Градском музеју, али додају да ближи подаци о тачном месту налаза недостају. У овом пасажу као литературу такође наводе помињани текст из „Старинара“.²¹⁾

У посебном одељку пишући о Мишошеву упозоравају да се поред остатака зидина, у околини овога места налази и на римске новце, па истичу: „... а једна опека налазила се 1933. године у власништву Сергија Димитријевића у Лесковцу.“²²⁾ — Као што

се из ових неколико појединости може видети Милутин и Драга Гарашанин имају врло добар увид у његову приватну збирку и све оно што је даривао музеју у Лесковцу.

Из ових бројних помена С. Димитријевића у незаобилазној археолошкој литератури, у чији дубљи смисао и карактер овом приликом нисмо залазили, очигледно је да се поред систематских испитивања вршених нешто раније у Градцу и Царичином Граду, само С. Димитријевић тада бавио археолошким истраживањима и новим открићима (Копашница, словенско налазиште на Хисару). Осим тога помињање С. Димитријевића у појединим моментима, када је реч о лесковачком региону, уз М. Васића, Каница, Н. Вулића значи својеврсно одавање признања његовом истраживачком, стваралачком и студијском односу према археологији.

²¹⁾ Ибид; стр. 161.

²²⁾ Ибид; стр. 161.

Mr Nikola Cvetković

LA CONTRIBUTION DE SERGIJE DIMITRIJEVIĆ AUX RECHERCHES ARCHEOLOGIQUES DE LA REGION DE LESKOVAC

Le connaisseur méritoire de l'histoire de la région de Leskovac dr Sergije Dimitrijević a fait une contribution considérable à la connaissance de l'archéologie. Il possède une collection archéologique très riche qui fait le

sujet principal d'intérêt de l'auteur dans cet article. Par conséquent cette partie du travail complexe du dr Sergije Dimitrijević fut rendue accessible à la publicité.